

Vierde Wereld Verkenningen N° 9, een uitgave van ATD Vierde Wereld Nederland, speciale pdf versie voor internet

De denkwijze van de armen: onmisbaar om armoede de wereld uit te helpen

VOORAF

In de hierna volgende toespraak onderstreept Joseph Wresinski,¹ het belang van de kennis van mensen die in schrijnende armoede leven. Zij moeten de kennis die zij van hun eigen situatie en van de samenleving hebben, kunnen verdiepen. Wetenschappers hebben de verantwoordelijkheid om de ontwikkeling van die kennis door de mensen zelf te ondersteunen. Ze moeten methoden ontwikkelen zodat de betrokkenen in staat zijn die wetenschap over te dragen.

Voor Wresinski bestaat globale kennis van armoede uit drie onderdelen. Ze is als een drieluik, waarbij ieder luik een zelfstandige plaats inneemt en tegelijkertijd niet van de andere gescheiden kan worden. In de praktijk krijgt echter vooral academische kennis aandacht. Daarom bepleit hij om de andere twee luiken, dat wil zeggen de specifieke kennis die de armen bezitten, maar ook de kennis van hen die uitvoerend werk verrichten, hun plaats terug te geven. Vooral academici dienen naar zijn mening deze dialoog weer op gang te brengen.

De toespraak, waar het hier om gaat, werd gehouden in december 1980, bij Unesco in Parijs. Wresinski brengt dan een internationale groep wetenschappers bijeen in het kader van een permanent onderzoeksc comité op het gebied van armoede en sociale uitsluiting. De vergadering maakt deel uit van een lange reeks ontmoetingen² die hij met wetenschappers heeft georganiseerd.

De tekst is ook nu nog uiterst actueel. Mensen in armoede worden tegenwoordig meer als ervaringsdeskundigen erkend. Maar krijgen zij voldoende steun bij het verdiepen van hun kennis en bij het overdragen ervan? Of blijft het bij een informatierol? Zijn de armsten al erkend als echte partners zoals Wresinski ze ziet?

De gedachtengang in deze tekst ontwikkeld, is door Wresinski in 1983 verder uitgewerkt in zijn toespraak aan de Sorbonne in Parijs.³ Vervolgens past hij de idee van het drieluik van de kennis concreet toe in het rapport van de Franse Sociaal-Economische Raad: 'Grande pauvreté et précarité économique et sociale' van 1987. Daarin stelt hij, als rapporteur, een overzicht samen van de verschillende bestaande kennisbronnen en gebruikt die om tot de diverse aanbevelingen te komen.⁴

Verskillende initiatieven van ATD Vierde Wereld sluiten aan bij deze gedachtengang.

Zo heeft ATD Vierde Wereld sinds enkele jaren een nauwe samenwerking tot stand gebracht met universiteiten in het project "Quart Monde – Université".⁵

Door professor Jona Rosenfeld werd, samen met Bruno Tardieu, onderzoek gepleegd naar de eigen kennis die betrokken praktijkmensen ontwikkelen. Hij bestudeerde, samen met betrokkenen, een twaalftal langlopende acties op verschillende domeinen. Zijn studie probeert er vervolgens lessen uit te trekken.⁶

Tenslotte ligt ook het recente dialoogproject in Nederland van hulpverleners en mensen die in schrijnende armoede leven, in het verlengde van deze toespraak.⁷

INLEIDING

“(…) Ik wil het met U hebben over de functie die ik zie weggelegd voor degenen die hun leven wijden aan wetenschappelijk onderzoek rond armoede. Het is uw functie - of beter gezegd uw plicht - er voor te zorgen dat de kennis die de armen en verworpenen van hun eigen situatie hebben, haar eigen plaats krijgt. Deze kennis moet uw aandacht krijgen. Ze verdient erkenning omdat ze uniek en onmisbaar is, autonoom en alle andere bestaande kennis over armoede aanvult. Ze moet uw steun krijgen zodat ze zich verder kan ontwikkelen.

Hetzelfde geldt voor de kennis en ervaring van mensen die “in het veld”, in de uitvoering in wijken, buurten, op straat, in dorpen met heel arme mensen optrekken, leven en werken en met hen projecten op gang brengen. Deze kennis verdient eveneens aandacht, ondersteuning en hulp bij haar ontwikkeling.

Wetenschappelijke kennis, als derde, staat op gelijke voet met deze vormen van kennis. We kunnen als het ware van een drieluik spreken. De drie soorten kennis vormen samen de alomvattende globale kennis over armoede. Ieder van deze onderdelen is onmisbaar.

ACADEMISCHE KENNIS ZET NIET AAN TOT ACTIE

Sinds het begin, stelt onze beweging zich veel vragen, zoals:

- . welke kennis hebben de armste mensen nodig,
- . welke kennis hebben beroepsmensen en actieteams nodig,
- . wat voor kennis hebben de nationale samenlevingen en de internationale gemeenschap nodig

om efficiënt tegen armoede en sociale uitsluiting op te treden?

Ons leven en onze actie zijn sterk beïnvloed door de historische context. Als we de vraag stellen “*Wat voor kennis is er nodig?*” krijgen we stelselmatig het antwoord dat het gaat om een soort kennis gebaseerd op academisch onderzoek en de inbreng van academici. Velen gaan ervan uit dat de kennis waaraan universiteiten en andere onderzoeksinstituten zich wijden, het best aangepast is met het oog op actie, het nastreven van politieke doelstellingen en het bevorderen van wettelijke maatregelen. Met andere woorden, we verwachten veel - zo niet alles - van dat stukje kennis dat toegankelijk is voor academisch gevormden, voor specialisten die vanuit een uitkijkpost armoede bestuderen en in hun leven om zo te zeggen praktisch nooit met armen in aanraking komen.

Die academische kennis ontleent zijn status aan zijn methodologie, nauwkeurigheid. Ze wordt objectief of neutraal beschouwd. Deze kenmerken werken geruststellend op mensen die met erg ingewikkelde materie geconfronteerd worden en met de subjectieve manier waarop mensen uit de politiek deze problematiek aanpakken. Daarom zoeken veel mensen naar een vorm van objectieve waarheid die kan helpen een helder actieplan op te stellen, zodat er bij de armen resultaten worden bereikt.

Universiteiten zorgden lange tijd voor een gevoel van zekerheid ten aanzien van problemen die niet zo makkelijk te begrijpen waren. Ze boden een toevluchtsoord voor degenen die bang waren op een zijspoor te raken of in dwaling gebracht te worden door ideologieën. U, maar ook wij, hebben ons in bepaalde perioden om die reden tot de universiteiten gewend. We hadden het wellicht niet helemaal bij het verkeerde eind.

Sinds kort heeft de opvatting ingang gevonden dat de wetenschappen, met name de

sociale en de menswetenschappen, niet neutraal, niet objectief kunnen zijn.

Ook groeide het besef dat iedere wetenschap en iedere wetenschappelijke methode doordrongen is van ideologische standpunten. Deze nieuwe gezichtspunten geven aanleiding tot interessante discussies. In onze meningsvorming over de plaats van de kennis komen die pas op de tweede plaats.

Het punt waar het om draait, waaraan we niet genoeg aandacht hebben geschonken en dat we, zelfs tot op de dag van vandaag, niet goed begrepen hebben, is het volgende: academische kennis van armoede en sociale uitsluiting – zoals die van iedere menselijke realiteit – heeft betrekking op maar een klein stukje van de werkelijkheid. Ze laat maar een fragmentje zien van het grote geheel. We hebben niet genoeg benadrukt en zelf niet goed begrepen dat universiteiten op zijn best alleen maar indirecte, zuivere informatieve kennis kunnen leveren en dat die kennis – vanwege dat karakter – geen greep geeft op de werkelijkheid. Dat is de reden waarom ze niet het vermogen heeft om mensen in beweging te brengen of tot actie aan te zetten.

Velen van ons waren vaak erg teleurgesteld, wanneer we merkten dat sommige van onze studies geen enkel effect teweeg brachten. We hadden niet in de gaten dat academische studies in de strikte zin van het woord een abstract beeld laten zien. Ze geven de werkelijkheid weer zoals ze van de buitenkant wordt gezien, en vertalen die werkelijkheid vervolgens in algemene termen. Bij zulke termen gaat het niet langer om gevoelens of kleuren, al die dingen die maken dat mensen in beweging komen voor hun medemensen.

Daarom zal - binnen de alomvattende kennis van armoede en sociale uitsluiting die de functies heeft om te informeren, uitleg te geven en mensen aan te zetten iets te veranderen - de academische kennis altijd maar een onderdeelje blijven binnen het grote geheel: het informatiegedeelte. Ze kan zaken voor een stukje uitleggen, maar de kennis blijft om zo te zeggen levenloos. Onze kennis blijft levenloos, zolang we de eigen inbreng van de twee andere componenten van de kennis niet erkennen. Die andere delen maken de kennis levendig en laten de werkelijkheid in zijn volle omvang zien.

De twee andere componenten zijn:

- . de kennis die de armen en de verworpenen uit eigen ervaring hebben van de werkelijkheid van armoede en van de hun omringende wereld die ze arm houdt;
- . de kennis van de mensen die met en onder de slachtoffers werken op plekken waar armoede en sociale uitsluiting heerst.

Onze samenleving gelooft hardnekkig dat academische kennis van hogere waarde is en heeft universiteiten opgesloten in die logica en de universiteiten zelf zijn in deze logica gaan geloven. Ze geloofden - en wij met hen - dat academische kennis nodig is om armoede te verdrijven. Wanneer de kostbaarste en de meest diepgaande studies en onderzoeken in de bureauladen van de politici en overheids-diensten verdwenen, waren we diep teleurgesteld. We meenden dat maatregelen in het belang van de armsten uitbleven om politieke redenen of vanwege gebrek aan politieke wil. Dit was zeker juist. Alleen lag de fout misschien niet bij de politici, maar ze lag eerder bij onze studies die niet het vermogen hadden politici tot actie te bewegen.

Ik heb de indruk dat universiteiten nooit hebben willen weten dat de politieke zwakte van hun onderzoek toe te schrijven is aan het feit dat kennis die op deze manier bijeengebracht wordt wel instructief is, maar niemand kan overhalen. Een onderzoeker aan de universiteit kan die aanvullende dimensie niet leveren. Alleen de armen en de mensen die met hen optrekken slagen daar in.

GEBREKKIGE COMMUNICATIE TUSSEN WETENSCHAPPERS EN MENSEN DIE DAGELIJKS MET ARMOEDE TE MAKEN HEBBEN.

Er zijn een aantal onderzoekers, die geprobeerd hebben in hun onderzoek rekening te houden met de andere twee componenten van kennis: die van de armen en die van de mensen die met de armen optrekken. Maar - en dat is de kern van de zaak – ze beschouwden die niet als zelfstandige componenten die de auteurs zelf en voor zichzelf moesten uitwerken. Onderzoekers verdrongen de armsten en zagen hen als een voorwerp van hun eigen onderzoek; ze deden een beroep op hen als informatiebron en gebruikten de verkregen informatie voor hun eigen doel. Ze zagen hen niet als mensen die zelfstandig onderzoek verrichten, daarbij steun verdienden en recht hadden op hun autonomie. Ze droegen ertoe bij dat de armsten puur voorwerp werden van studies, uitgevoerd door anderen.

Ze hebben de twee andere kenniscomponenten ondergeschikt gemaakt aan hun eigen benadering als onderzoekers. Maar het leven van de armen en de acties die deze ondernemen, zijn hen volkomen vreemd. Zij hebben de kennis van de armen en van de mensen die met de armen optrekken, voor hun eigen onderzoek gebruikt. Zo doende, hebben zij kennis die niet van hen was van haar eigen doel afgewend. Nog ernstiger is dat deze onderzoekers de gedachtenvorming van hun gesprekspartners - de armen en de mensen die met de armen optrekken - hebben belemmerd of volledig verstoord. Ze waren niet in staat in deze kennis een eigen onafhankelijke manier van denken en van waarheidsvinding te ontdekken. Ze zagen geen eigen gedachtenvorming. Ze behandelden hun gesprekspartners eerder als informatie-bron dan als onafhankelijke denkers.(...).

Deze communicatiestoornissen komen zelfs voor bij de zogeheten participerende observaties die anthropologen toepassen. Ook daar bestaat het risico dat ze de denkwereld van de armen annexeren, verkeerd gebruiken of grondig verstoren. Want zelfs bij deze aanpak gaat het om een vorm van waarneming van buitenaf, die een ver verwijderd doel dient en weinig met de situatie van de armen zelf te maken heeft. De armsten zouden zo'n onderwerp nooit gekozen hebben en nooit op dezelfde wijze definiëren als de wetenschappers. Beide partijen streven verschillende doelstellingen na. Bij deze vorm van participerende observatie is in feite weinig sprake van eigen inbreng omdat de gedachtenwereld en de doelstellingen van de waarnemers en die van de bevolking die tot het voorwerp van de waarneming dient, mijlen ver uit elkaar liggen.

Hier is geen kwestie van methode, maar eerder van de positie waarin de onderzoeker zich bevindt. Hij kan dat probleem niet oplossen met een andere methode. Hij kan dat alleen proberen door het perspectief te wijzigen van waaruit hij zijn onderzoek verricht. Participerende observatie heeft waarschijnlijk geen negatieve gevolgen voor het denken van een groep die beschikt over zijn eigen middelen om te denken en meester is over zijn eigen cultuurgoed. Maar bij de armsten kan ze het denken flink verstoren omdat dezen die middelen lang zo goed niet beheersen.

Bij de samenwerking tussen onderzoekers en vrouwen en mannen die in de actie staan, bestaat er vaak een soortgelijk probleem. Deze moeilijkheden zijn tot dusver niet goed onderkend. Dikwijls wordt gezegd dat actieteams moeilijk met onderzoeksteams kunnen samenwerken, omdat zij het nut er niet van inzien of wantrouwend staan ten aanzien van de kritische blik van de onderzoekers of omdat zij vinden dat onderzoekers geen greintje verstand hebben van de menselijke werkelijkheid met zijn vele veranderingen en complexe situaties in het leven van iedere dag. Het komt voor dat men de povere samenwerking wijt aan het feit dat beroepsmensen niet logisch zouden denken of hun actie liever baseren op intuïties en indrukken dan op een logische gedachtengang.

Er zal wel een beetje waarheid inschuilten. Toch gaat het langs de kern van de zaak. Als onderzoekers willen dat actiemensen een bijdrage leveren aan universitair onderzoek, dan is het fundamenteel dat zij de mensen uit de praktijk beschouwen als personen met

een eigen autonome denkwijze die zelf onderzoek kunnen verrichten. Actie-mensen moeten de kennis kunnen opbouwen die zij nodig vinden voor het bereiken van hun eigen doelstellingen en niet in de rol van informatieverschaffers worden gedrongen.

Ervaring heeft ons geleerd dat zelfs sociale wetenschappers die acties analyseren en resultaten evalueren, de plank mis slaan. Dat komt omdat zij met hun werk beginnen als de zaak al in kannen en kruiken is en dan toch proberen om achteraf een actiesituatie te begrijpen die hen volledig vreemd is; een situatie die volledig afwijkt van alles waarmee zij vertrouwd zijn; een situatie van zo'n grote onzekerheid dat het hen tekort schiet aan verbeeldingskracht.

Het is voor hen heel moeilijk om grip op zo'n onzekere situatie te krijgen; die wel het kenmerk is van iedere actie in het hartje van een bevolking die schrijnende armoede kent. Een onderzoeker bevindt zich daar in drijfzand. Hij kan eruit geraken als hij bereid is een stukje van dat leven te delen. Hij kan zo'n actie alleen begrijpen voor zover hij deelgenomen heeft aan de ontwikkeling van het denkproces bij het betreffende actieteam en zichzelf eerst met de doelstellingen van dat proces vertrouwd heeft kunnen maken.

Het is echter niet onze bedoeling om lang stil te staan bij de zwakte van universitaire studies en onderzoeken; de zwaktes komen voort uit communicatieproblemen. Het punt is dat de som van al deze studies, ongeacht hun kwaliteit, geen volledig inzicht kan verschaffen. Academics, in hun eentje, zullen nooit in staat zijn om de globale kennis te leveren die nodig is om met succes tegen armoede op te treden.(...)

Laten we nu de andere twee kenniscomponenten nader bekijken. Deze componenten kunnen alleen vorm krijgen en aanvullend werken als hun autonomie wordt erkend en ze hun eigen doelstellingen zelfstandig kunnen nastreven.

DE DENKWIJZE VAN DE ARMSTEN, HUN VERBORGEN SCHATKAMER.

We zullen een ogenblik stilstaan bij de kennis en de denkwijze van de armsten. Hun kennis heeft niet alleen betrekking op hun eigen levenservaring, maar ook op de omgeving die hen de armoede in drijft. Ze hebben hun eigen kijk op die omgeving en ideeën over hoe een samenleving, die haar zwakste leden niet langer wil uitsluiten, eruit moet zien.(...)

Het kan geen kwaad om er hier in het gebouw van Unesco aan te herinneren dat de activiteiten van "denken" en "weten" gemeen zijn aan alle mensen, ongeacht de staat van de middelen die het leven hen geschonken heeft. Alle mensen denken, weten en proberen te begrijpen. Ze doen dat voor de doeleinden die zij zelf nastreven. Al hun denken is op dat doel toegespitst. Iedere denkhandeling is een daad van persoonlijke bevrijding. ATD Vierde Wereld is er, dank zij haar aanwezigheid en ervaring op vele plaatsen in de wereld, getuige van, dat alle mensen en groepen trachten om de handeling van het denken uit te voeren. Dat heeft weinig te maken met de zwakte van het denkproces of met analytische bekwaamheden. Alle mensen, alle groepen proberen hun eigen onafhankelijkheid te verwerven en streven daarnaar door een beter begrip te verwerven van zichzelf en van hun situatie. Op die manier kunnen ze onzekerheid en angsten overwinnen en meester worden van hun eigen lot. Ze zijn dan niet langer bevreesd of de gevangene van hun lot.

Velen maken een ernstige vergissing door te denken dat mensen die in schrijnende armoede leven, apatisch zijn en daarom niet zouden denken, maar overgeleverd zijn aan een toestand van totale afhankelijkheid en dat de dagelijkse strijd om te overleven volledig beslag op hen legt. Zij hebben geen weet van de middelen tot zelfverdediging waarover de armsten beschikken om zich aan de invloed van hen van wie ze afhankelijk zijn, te onttrekken en om zo hun eigen bestaan te beschermen. De armen houden hun bestaan

zorgvuldig verborgen achter de voorstellingen die zij van hun leven geven. Het is als een toneelgordijn dat opengaat om een stukje te vertonen en de toeschouwer bij de neus te nemen. En de buitenstaanders hebben ook geen flauw benul van de wanhopige pogingen die de armsten in het werk stellen om te denken en zo hun eigen verklaring te vinden voor hun vragen. Ze vragen zich voortdurend af: *“Wie ben ik eigenlijk?”* of ze zeggen bij zichzelf: *“Ze behandelen me als een hond, als een vaatdoek, een nietsnut... Ben ik werkelijk niets waard?”*

Dank zij een denkproces dat hen veel verdriet bezorgt, slagen de armsten er iedere keer in de vele valse beschuldigingen en onjuiste karaktertrekken die men hen toeschrijft, naast zich neer te leggen. Ze zeggen voortdurend bij zichzelf: *“Nee, ik ben geen hond, geen vaatdoek, ik ben niet die stomming waar men mij voor uitmaakt. Ik weet dingen en ik heb kennis van zaken die de anderen nooit zullen begrijpen.”*

Zij hebben dan absoluut gelijk. Zij kunnen tot die conclusie komen, indien zij er in slagen hun twijfels weg te nemen. Hun inspanningen zorgen wel dat ze lichamelijk en geestelijk volledig uitgeput raken. Inderdaad hebben zij weet van dingen die anderen nooit zullen begrijpen en zich niet eens kunnen voorstellen. Hun kennis mag niet erg gestructureerd zijn, maar ze weten hoe het voelt om veroordeeld te zijn tot minachting en sociale uitsluiting. Hun kennis is allesomvattend en gaat over de betekenis van gebeurtenissen in het leven, over het lijden, over hoopvolle verwachtingen en uithoudingsvermogen. Ze omvat ook kennis van de omringende wereld: zij alleen zijn gewaar van bepaalde gedragingen ten aanzien van de armsten.

Zelfs de beste onderzoekers kunnen zich dat soort dingen moeilijk voorstellen. Het gevolg is dat zij moeite hebben om relevante werkhypotheses te formuleren en zich de relevante vragen te stellen. Zij bevinden zich op een terrein van kennis waarvoor zij niet echt het gereedschap hebben om zich van de materie meester te maken. Zij bevinden zich om zo te zeggen bij de ingang van de verborgen schatkamer van de armsten.

Deze schatkamer is alleen toegankelijk voor degenen die bereid zijn om hun levenswijze te veranderen en partners te worden. Alleen dan zullen de armsten hen in alle vertrouwen een stukje van hun leven prijs geven en zullen zij kunnen begrijpen wat de armen hen vertellen.

Het is daarom nauwelijks voorstelbaar, dat universiteits-mensen die uit een andere wereld komen, met een manier van denken die door die andere wereld is gekneed, tot deze verborgen schatkamer kunnen doordringen. De toegang is hen ontzegd, maar belangrijker nog, zij hebben niet het recht om er binnen te stappen.

Niemand heeft het recht, zelfs niet in naam van de wetenschap, om hindernissen op te werpen voor mensen die zich – zij het onhandig, maar hardnekkig - inspannen om een bevrijdend perspectief voor zichzelf te ontwikkelen. Geen onderzoeker mag profiteren van de inspanningen die de armsten verrichten om zichzelf te bevrijden, en ze zo als het ware weer in een staat van horigheid te brengen. We kunnen niet genoeg onderstrepen dat we de armsten tot een staat van slavernij terugbrengen als we hun denkproces verstoren, ze als informanten gebruiken en ze niet aanmoedigen om een eigen autonoom denken te ontwikkelen. Dit geldt des te meer omdat zij zich voortdurend inspannen om hun oorsprong en hun identiteit beter te begrijpen. En zij zijn de enigen die directe toegang hebben tot de kern van de antwoorden op hun vragen. Zij hebben meer vragen over hun oorsprong en achtergrond dan over hun behoeften en zelfs over hun rechten. Want ze voelen, in het diepst van hun hart, dat als ze op deze vragen antwoord hebben, ze op weg zijn naar hun bevrijding.

We beweren niet dat het altijd onjuist is om met de armen over rechten te spreken of hen te vragen naar hun behoeften. Maar die benadering kan alleen bevrijdend werken voor zover deze uitwisseling plaats vindt met begrip van hun historische identiteit.⁸ Alleen dat

begrip kan helpen om te zorgen dat zij meester zijn van hun rechten en behoeften.

Tot nu toe is het nooit zover gekomen. In de hele periode van de “oorlog tegen armoede” in de Verenigde Staten, in de jaren zestig, is ons geen stukje historisch onderzoek onder ogen gekomen betreffende het leven van de mensen die in die tijd de “harde kern” van de armen werden genoemd. We vonden evenmin onderzoek dat in nauwe samenwerking met deze groep armen is uitgevoerd.

Hetzelfde geldt voor het onderzoek in het Verenigd Koninkrijk dat wij vaak als een voorloper beschouwen, omdat daar met grote continuïteit onderzoek naar armoede plaats vindt, zelfs in de jaren zestig die we kunnen beschouwen als het hoogtepunt van de Welvaartsstaat. Zelfs in dat land bestaat geen historisch onderzoek. Engels onderzoek beschrijft de identiteit van de armen alleen via hun behoeften of tekorten. Die benadering is voor een deel toe te schrijven aan het respect dat de onderzoekers voor de armen hebben, hun verlangen ze niet in een categorie te stoppen en ze zo af te scheiden van de rest van de bevolking. Maar is dit juist, is het verstandig, gezien het feit dat de historische identiteit van de armsten hun onverzettelijkheid en hun enorme veerkracht laat zien? De erkenning van die identiteit zou een wezenlijke boodschap zijn voor de hele samenleving. (...)

De armste gezinnen die zich in de beweging ATD Vierde Wereld hebben verenigd, hebben ons geleerd dat we ze opnieuw in een valkuil leiden als we met hen alleen over hun behoeften spreken of over “sociale indicatoren” die hun kenmerken weergeven, zonder dat we ze helpen om beter te begrijpen waar hun oorsprong ligt en welke kenmerken ze gemeen hebben. De families zelf doen een beroep op de beweging en hun vraag is niet: “*Leg ons uit*”, maar eerder: “*Help ons zelf na te denken*”. Enkele families, en hun aantal is groeiend, voegen eraan toe: “*Wij moeten denken. Want anders zullen anderen de armoede nooit kunnen begrijpen.*”

HET DENKEN VAN DE ARMSTEN ZIJN PLAATS GEVEN EN ONDERSTEUNEN

Academische onderzoekers hebben de rol om een analyse te maken van hetgeen de families van de Vierde Wereld ons leren; deze gezinnen hebben het recht dat hun specifieke en zelfstandige werkveld van denken en kennis de nodige ruimte krijgt en erkenning vindt. Wij moeten kijken hoe wij de mensen daarbij kunnen steunen en aanmoedigen bij hun inspanningen om hun eigen denken te verdiepen. De armen willen hun eigen denken ontwikkelen, maar ze hebben ons nooit gezegd dat zij daarbij geen hulp nodig hebben. In tegendeel. Op verschillende plaatsen waar onze actieteams werkzaam zijn, zeiden ze tegen ons: “*Jullie hebben leren denken, leer ons hoe het moet.*” In Guatemala, Zwitserland, New York, Bangkok, in de verkommerde buurten van Londen roepen de armsten niet om “leermeesters” maar om bekwame, intelligente vrouwen en mannen die hen vormen in de kunst van helder denken, maar zich niet infiltreren in het denkproces van de mensen die zij proberen te helpen.

Maar weten we genoeg van de werktuigen, de methodologie en de pedagogie die daarvoor nodig zijn? Ik heb de indruk van niet. Natuurlijk zijn er voorlopers op dit terrein. Maar de experimenten die op verschillende plaatsen in de wereld uitgevoerd worden, overtuigen ons niet. Dat is misschien omdat de projecten die wij bekeken - en in Latijns Amerika, India of zelfs in Europa onder de naam van de pedagogie van de “bewustwording” worden uitgevoerd - bijna stuk voor stuk gepaard gingen met een uitsluiting van de armsten. Of de actie nu plaats vond in Indiaanse dorpen, in Colombia, in gehuchten met “onraakbaren” in India, in krottenbuurten van Calcutta of in een arme streek in Portugal, het maakte geen enkel verschil. De meest verarmden waren aan het eind van het project volledig aan de kant geschoven. We waren ook verbaasd over de taal en de concepten die deze projecten gebruiken in het Verre Oosten of in hooggelegen

bergdorpen van Bolivia, ver van onze moderne beschaving. Termen als “empowerment” , “exploitatie van de mens door de mens” , “klassenstrijd”... klinken toch erg westers. Hebben de inwoners van deze streken deze woordenschat die ons zo vertrouwd in de oren klinkt, zelf uitgedacht? Hebben ze niets anders uitgevonden dan wat wij in het Westen al eerder hebben bedacht? Waren ze niet in staat met woorden en termen te werken die uit hun eigen beschaving voortkomen?

De hier aanwezige wetenschappers hebben misschien iets te zeggen over deze zaak. Ze zouden ons moeten vertellen welke voorwaarden nodig zijn om het denken van de armsten van de armen echte authentieke steun te geven. Ze zouden projecten kunnen aanwijzen die de meeste kans van slagen hebben om een onafhankelijke en zelfstandige kennis van de Vierde Wereld te laten opbloeien (...)

Als universitaire onderzoekers geen oog hebben voor de kennis die de armsten bezitten en verder moeten ontwikkelen, zullen hun studies deelstudies blijven die precies die elementen missen die op het leven slaan en mensen kunnen oproepen om in beweging te komen tegen armoede. (...)

Zonder me te bewegen in overwegingen van filosofische of van sociaal-psychologische aard, wil ik een paar redenen geven waarom, naar mijn ervaring, alleen de stem van de armsten andere mensen tot actie kan aanzetten. Alle andere kennis kan alleen ter ondersteuning daarvan dienen.

Want in een wereld waar steeds meer goede doelen opkomen, missen oproepen die geen ver reikende strekking hebben, de kracht om medeburgers te overtuigen om acties op te zetten met een zekere duurzaamheid. Deelkennis die de kern van de zaak, en met name het lijden en de hoop van de volledig uitgesloten, niet uiteen kan zetten, zal de betrokkenheid van mensen niet vergroten en hen niet uitdagen om zich met hart en ziel in te zetten. De beweging heeft zich steeds veel moeite getroost om een zo getrouw mogelijk beeld te geven van extreme armoede. Daardoor is ze erin geslaagd om een invloed uit te oefenen die niet te verklaren valt met de beperkte middelen waarover ze beschikt.

Alleen de armsten zijn zich bewust van de extreme gevolgen van armoede. Zij alleen kennen het onrecht, alle schendingen van de mensenrechten en al het lijden dat de sociale uitsluiting teweeg brengt. Zij alleen weten wat er moet veranderen in de harten en de geest van hun medeburgers, in de manier waarop onze democratieën zijn opgebouwd en werken. De conclusies daarentegen die we kunnen trekken uit universitaire studies van de laatste vijftig jaar, geven maar een zwakke afstraling van die extreme situatie, een schrale boodschap om zo te zeggen.

Het begint tot ons door te dringen dat de boodschap van gezinnen van de Vierde Wereld niet marginaal is, maar wezenlijk. Als we kijken naar hetgeen de armsten ons in de loop der jaren hebben toevertrouwd, dan ontdekken we een globaal inzicht over de omringende samenleving en ook hoe de samenleving er uit zou moeten zien. Sommigen van u herinneren zich nog hoe we in de zestiger jaren vergeefs probeerden om die ideeën ingang te doen vinden bij de Internationale Vereniging voor Sociologie. We deden een nieuwe poging, in de zeventiger jaren, bij het Actieprogramma van modelprojecten voor onderzoek en actie tegen armoede van de Europese Gemeenschap. Onze beweging stelde voor om het gereedschap en de voorwaarden te bestuderen die nodig zijn opdat de armsten van de armen van de Gemeenschap zelf het woord kunnen voeren en niet hoeven te wachten op sociale wetenschappers die dat in hun naam doen. Regeringsdeskundigen vonden het niet de moeite waard, ondanks de aanstaande algemene verkiezingen voor het Europees Parlement.

De beweging heeft gemerkt dat nieuwe leden zich aanmelden, omdat gezinnen van de Vierde Wereld het woord konden voeren en in staat waren om op hun manier de waarheid aan het licht te brengen. Wij zijn een niet-gouvernementele organisatie; en als de beweging zich heeft kunnen uitbreiden dan ligt dat aan de overtuigingskracht van de

boodschap van de armsten, die onweerlegbaar is en niet zomaar ter zijde geschoven kan worden.

Wij zijn dagelijks getuige van de moeilijke strijd van de armsten. We constateren dat onze medeburgers de stemmen van de armsten willen horen, en in hun eigen woorden. Dat heeft veel meer effect dat een vertaling daarvan via een academische studie. We kregen ook politieke steun omdat de mensen zich realiseren dat onze beweging iedereen de kans geeft naar de armsten te luisteren en ervoor zorgt dat ze gehoord worden.

De wetenschappers hier zouden samen een deel van hun energie moeten wijden aan de vraag hoe we het denken van de armsten kunnen ondersteunen en een erkende plaats kunnen geven, en hoe we de armsten een stem kunnen geven. Die kennis is onmisbaar om uitsluiting echt te begrijpen. En als de armsten het woord kunnen voeren, slagen zij erin om medeburgers in beweging te brengen.(...)

KENNIS VAN MENSEN DIE ACTIE VOEREN, STREKT TOT VOORBEELD AAN ANDEREN

Ik wil nu enkele woorden wijden aan de noodzakelijke onafhankelijke status van kennis die mensen van de praktijk opdoen.

Wat we zoëven zeiden over de rechten van de Vierde Wereld slaat ook op deze component van de kennis. Praktijkmensen zetten een eigen uniek denken op gang over hun acties, over onzekerheden die ze ontmoeten, de impasses, de reacties en veranderingen, maar ook over nieuwe ideeën en de manier waarop ze hun acties kunnen voortzetten. Deze specifieke vorm van kennis van mensen uit de praktijk verdient eveneens steun van bekwame buitenstaanders. Maar die steun moet hun onafhankelijkheid niet aantasten en hen de vrijheid laten hun eigen doeleinden na te streven. Mensen die verantwoordelijkheid dragen voor actie moeten hun eigen inspanningen tot een goed einde kunnen brengen. Het is duidelijk dat ook de gezinnen van de Vierde Wereld behoefte hebben aan teams in hun omgeving die een zekere vrijheid van handelen genieten en tot onafhankelijk denken in staat zijn.

Natuurlijk, praktijkmensen en hun acties kunnen gekozen worden als onderwerp van universiteit georiënteerd onderzoek, net zoals dat het geval is voor de armsten onder de armen. Onderzoekers kunnen zelfs trachten, zoals wij al aanstipten, om in hun plaats de resultaten van hun werk te evalueren. Wij hebben onze bedenkingen laten horen, maar geven toe dat er op dit terrein een aantal interessante studies bestaan. Onze belangrijkste zorg is dat deze studies proberen van buitenaf inzicht in deze acties te krijgen. Zij kunnen daarmee echter de kennis niet vervangen die de mensen die actie voeren, van zichzelf en voor zichzelf hebben of moeten hebben. Dat kennisterrein zal praktisch ontoegankelijk blijven voor sociale onderzoekers om dezelfde redenen als de werkelijkheid zoals de armen die ervaren, buiten hun bereik blijft.(...)

Het denken dat in de actie wordt opgedaan, is op zichzelf even goed een component van de alomvattende en stimulerende kennis die we nodig hebben. De wereld heeft ook aan deze component dringend behoefte om tot actie te kunnen komen. Ze zoekt naar voorbeelden van mensen die zich inzetten. Ze heeft behoefte om naar hen te luisteren, even goed als ze naar universitair geschoolden luistert.

Naast de boodschap van de armsten, zijn het vooral de verhalen van mensen die in de actie staan, die anderen tot actie aanzetten. Iemand die zijn ervaringen in de actie kan vertellen, zal bij anderen het verlangen aanwakkeren iets te ondernemen en hen de moed geven om zelf actief te worden.

Ook op dit terrein kunnen onderzoekers onschatbare diensten bewijzen door zichzelf in te zetten en ervoor te zorgen dat deze kennis aandacht en erkenning krijgt, in plaats van deze kennis voor eigen onderzoek te gebruiken.

WETENSCHAPPERS MOETEN HELPEN MENSEN TE MOBILISEREN

De armsten zien voor universitaire onderzoekers een sleutelrol weggelegd. Academici moeten nieuwe benaderingen van kennis over armoede een kans geven, ondersteunen en bijstaan, en zorgen dat nieuwe terreinen van kennis zich kunnen ontwikkelen. Op dit terrein kunnen academici, gezinnen van de Vierde Wereld en mensen uit de praktijk samenwerken. Deze samenwerking leidt tot succes, wanneer iedere groep zijn autonomie behoudt.(...) De voorwaarde is wel dat wetenschappers zich niet beperken tot het op een doordachte en intelligente wijze herinneren aan het bestaan van extreme armoede in de wereld, maar werkzaamheden uitvoeren die mensen aanzetten om in actie te komen. (...)"

Joseph Wresinski

Vertaling en bewerking: Ton Redegeld

KORTE INHOUDSOPGAVE

Inleiding

Academische kennis zet niet aan tot actie

Gebrekkige communicatie tussen wetenschappers en mensen die dagelijks met armoede te maken hebben

De denkwijze van de armsten, hun verborgen schatkamer

Het denken van de armsten zijn plaats geven en ondersteunen

Kennis van mensen die actie voeren strekt tot voorbeeld aan anderen

Wetenschappers moeten helpen mensen te mobiliseren

Noten

¹ Joseph Wresinski (1917 – 1988) richtte in 1957 ATD Vierde Wereld op. Hij heeft in zijn jeugd zelf ernstige armoede gekend. Als priester heeft hij heel arme gezinnen bij elkaar gebracht, eerst in het krottenkamp van Noisy-le-Grand (F.), later op vele andere plaatsen op de wereld. Ook heeft hij mensen uit alle denkrichtingen en met verschillende achtergronden opgeroepen om samen met de armsten op te trekken, en zo voor de menselijke waardigheid van een ieder op te komen. Op 17 Oktober 1987 bracht hij honderdduizend mensen bijeen op het Plein van de Rechten van de Mens (Trocadero) in Parijs, om een gedenksteen met die boodschap te onthullen.

² Wresinski organiseerde, al in het begin van de jaren zestig, seminars en colloquia in het krottenkamp van Noisy-le-Grand en bij Unesco. Samenwerking met wetenschappers leidde onder andere in 1969 tot het boek "*Le Quart Monde*" van de Franse socioloog Jean Labbens. (Pierrelaye, Editions Science et Service, 1969).

³ Zie "*De Uiterste armoede schaakmat*" (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1994) (Vierde Wereld Visie n° 5).

⁴ Franse Sociaal-Economische Raad: '*Grande pauvreté et précarité économique et sociale*'. (rapporteur Wresinski) (Paris, Documentation française, 1987) n° 6 van 28 février 1987.

⁵ ATD Quart Monde: "*Le croisement des savoirs*" (Paris, Editions Quart Monde, 1999) ISBN 2-7082-3420-X. ATD Quart Monde: "*Le croisement des pratiques, Quand le Quart Monde et les professionnels se forment ensemble*" (Paris, Editions Quart Monde, 2002). ISBN 2 913 046 17-7

⁶ Rosenfeld, Jona en Tardieu, Bruno: *Artisans of Democracy*, (Lanham, Maryland USA, University Press of America, 2000) (bestaat ook in het Frans).

---

⁷ Van den Bosch-Höweler, Annie: *Scheppen van een dialoog tussen hulpverleners en mensen die in schrijnende armoede leven*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005) Vierde Wereld Verkenningen, n° 8, december 2005.

⁸ Een van de belangrijke werkzaamheden over de historische identiteit van de armsten is het Colloquium "Démocratie et pauvreté" in 1989 in Caen georganiseerd ter gelegenheid van het 2e eeuwfeest van de Franse revolutie. Zie: ATD Quart Monde: *Démocratie et pauvreté. Du quatrième ordre au quart monde* (Paris, Albin Michel, 1991)

Publicaties van ATD Vierde Wereld

° ATD Vierde Wereld: *Wij zijn ook Mensen* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1999)

° Rijn van, Henri: *Armoede: Noodlot of Onrecht?* (Den Haag, Babylon de Geus/ATD Vierde Wereld, 1995)

° Wresinski, Joseph: *De armen zijn de Kerk* (Antwerpen/Breda, Uitgeverij Unistad, 1984), vertaling uit het Frans door Ed Herkens en Eugène Notermans.

° Wresinski, Joseph: *De mensenrechten zijn ondeelbaar, de armsten bewijzen het!* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1996) Vierde Wereld Visie n°6.

° Van den Bosch-Höweler, Annie ea: *Armoede is niet terug, ze is nooit weg geweest* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 1995), Vierde Wereld Visie n°4.

° Van den Bosch-Höweler, Annie: *Scheppen van dialoog tussen hulpverleners en mensen die in schrijnende armoede leven*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005). Eindverslag van het project 2004-2005, uitgevoerd in Nederland in het kader van het Europees Uitwisselingsprogramma fase II: «De armsten, onmisbare gesprekspartners in de armoedebestrijding en voor de toegang van allen tot de fundamentele rechten.» (ref.2003/VP023/10094).

° ATD Fourth World: *This is how we live, Listening to the poorest families*, (Landover, Maryland, Fourth World Publications, USA, 1995).

° ATD Fourth World: *How Poverty Separates Parents and Children: a Challenge to Human Rights* (Paris, Fourth World Publications, 2004) ISBN 2-913046-28-2 (bestaat ook in het Frans)

° Rosenfeld, Jona en Tardieu, Bruno: *Artisans of Democracy*, (Lanham, Maryland USA, University Press of America, 2000) (bestaat ook in het Frans)

° Rosenfeld, Jona: *Emergence from Extreme Poverty*, (Paris, Editions Quart Monde, 1989) (bestaat ook in het Frans)

° Unicef/ATD Fourth World: *Reaching the Poorest*, (New York, Unicef, 1999) (bestaat ook in het Frans)

De reeks Vierde Wereld Verkenningen brengt teksten uit van interviews, van Joseph Wresinski, boekbesprekingen, voordrachten en bijdragen over acties tegen extreme armoede. Er verschijnen 3 tot 5 nummers per jaar.

De uitgebrachte nummers zijn:

No 1. Habets, John: *Zolang je niet naar mij luistert, vraaggesprek met Karel Staes* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2003) Vierde Wereld Verkenningen, september 2003.

No 2. Redegeld, Ton: *Op weg naar een VN Verdrag inzake Mensenrechten en Uiterste Armoede* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2003) Vierde Wereld Verkenningen, december 2003.

No 3. Van Rijn, Henri: *Mensenrechten, participatie en sociaal beleid, een speurtocht naar bouwstenen voor burgers, overheden en bedrijfsleven* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2004) Vierde Wereld Verkenningen, maart 2004.

No 4. Redegeld, Ton: *Zich ontworstelen aan uiterste armoede, een leidraad voor actie van Jona Rosenfeld* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2004) Vierde Wereld Verkenningen, juni 2004.

No 5. Van den Bosch-Höweler, Annie: *Vakmensen werken aan de democratie. Hoe gewone mensen, gezinnen in extreme armoede en instellingen samen gaan werken om maatschappelijke uitsluiting de wereld uit te helpen*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2004) Vierde Wereld Verkenningen, december 2004.

No 6. ATD Vierde Wereld: *Hoe armoede ouders en kinderen uiteendrijft: een uitdaging voor de mensenrechten* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005) Vierde Wereld Verkenningen, maart 2005.

No 7. Hutter, Ingrid: *'t Zwervel: Springplank naar Solidair Samenleven* (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005) Vierde Wereld Verkenningen, juni 2005.

No 8. Van den Bosch-Höweler, Annie: *Scheppen van een dialoog tussen hulpverleners en mensen die in schrijnende armoede leven*. (Den Haag, ATD Vierde Wereld, 2005) Vierde Wereld Verkenningen, december 2005.

Colofon

Vierde Wereld Verkenningen, **Maart 2006, nr. 9**

Uitgave van de stichting ATD Vierde Wereld Nederland

Regentesseplein 13, 2562 EV Den Haag

tel 070 -361 57 87

email: denhaag@atd-vierdewereld.nl

website: www.atd-vierdewereld.nl

verschijnt 3 - 5 per jaar; prijs van nummer 9: € 2 (inclusief verzendkosten: € 2,80)

postbankrekening 275 22 00 Den Haag

redactie: John Habets, Ton Redegeld

© **ATD Vierde Wereld Nederland.**

Voor overname is toestemming van de redactie nodig. De in deze uitgave gedane voorstelling van feiten en standpunten komt uitsluitend voor rekening van de auteur en geeft niet per se het gezichtspunt van de beweging ATD Vierde Wereld weer.

ISSN 1572-5537

trefw: (schrijnende) armoede, denken, kennis, participatie, partnerschap, universiteit, Vierde Wereld.

Bestelbon

Naam.....

Adres.....

Postcode   Plaats

Telefoon.....

Email.....

- * wenst informatie over ATD Vierde Wereld
- * vraagt jaaroverzicht 2004 aan (verzendkosten € 1,60)
- * wenst op de hoogte te blijven van toekomstige nummers van Vierde Wereld Verkenningen
- * wil het kwartaalblad Vierde Wereld ontvangen
- * wil lid, steunlid worden (respectievelijk: € 10, € 20, per jaar)

opsturen aan: ATD Vierde Wereld, Regentesseplein 13,
2562 EV Den Haag.

Email: denhaag@atd-vierdewereld.nl